

VESZPRÉMI ÉRTÉKEK

Az Árpád-kori veszprémi székesegyházi (káptalani) iskola

CSISZÁR MIKLÓS – TÖLGYESI JÓZSEF

A XIII. század az Árpád-kor utolsó időszaka. Ennek végére kialakultak és megerősödtek azok az államhatalmi és egyházi struktúrák, amelyek (ha nem következnek be az 1301-es év, amikor meghalt az utolsó dinasztikus uralkodó), még további századokra biztosíthatják volna a Magyar Királyság töretlen fejlődését. Konfliktusok mindig is voltak, de ezeket – éppen az állam és az egyház közös erőfeszítései révén –, mindig sikerült megoldani. Ennek számos példája volt az iskolahálózat újjászervezésében, az ekkor még természetesen kizárólag az egyházi oktatási intézmények működtetésének biztosításában, s ha szükséges volt, rekonstrukciójában.

És utóbbira példa a veszprémi székesegyházi (káptalani) iskola története.

Az iskola a XIII. század második felében Magyarország kiemelkedő – valószínűsíthető, hogy – első rangú, jelentős tudás kibocsátású oktatási intézménye volt. 1276-ban azonban főúri hatalmi villongásnak esett áldozatul. Ennek „szereplői” a Csák-dinasztia tagja, Péter nádor az agresszor és a Németújvári-Héder család egyik jelentős személyisége, Péter veszprémi püspök, akinek a székesegyháza, intézményei és papjai az agresszió áldozatai lettek.

Amikor IV. László király Csák Pétert kinevezte nádorrá, ő a nádori testőrségével (a régóta húzódozó birtokviták miatt) lerohanta régi dinasztikus ellenségét, a püspököt. A veszprémi várból nem csak értékeket rabolt el, hanem felgyújtotta azt, s a papi testület tagjai közül számosan – akik többsége a székesegyházi iskola tanára is volt –, életüket vesztették. Elpusztult az európai rangú könyvtár, a káptalan és a püspökség okleveleinek többsége, s az az iskola is, amelyet a párizsi egyetem „fényéhez” hasonlítottak.

Ennek az iskolának a jogoktatásban és tanárainak (a káptalan tagjaiként) a hiteles helyi jogalkalmazásban is felmutatott kiválóságát több királyi, királynéi helyreállítási oklevél bizonyítja. Feltételezhető, ha nincs ez a kártétel, a székesegyházi iskola néhány évtizeden belül hazánk első főiskolája (de egy, a tudományok iránt elkötelezett király révén) akár az ország első egyeteme is lehetett volna.

KIVONAT

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2015. március 23-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyvéből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
3/2015. (III.23.) határozata
„Árpád-kori Magyarország tudományműhelye, a veszprémi székesegyházi iskola”
mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta „Árpád-kori Magyarország tudományműhelye, a veszprémi székesegyházi iskola” mint kulturális örökség című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy „Árpád-kori Magyarország tudományműhelye, a veszprémi székesegyházi iskola” mint kulturális örökség a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2015. március 31.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2015. március 23.

.....
Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

Veszprém Megyei Jogú Város Települési
Értéktár Bizottságának 3/2015. (III.23.) határozat

Az iskola jelentőségét az is bizonyítja, hogy számos művelődés-, jog- és neveléstörténet-kutató foglalkozott/foglalkozik a veszprémi székesegyházi iskola történetével több tudománytani szempontból is. A jelentős feltárt és az eredményeket bemutató szakirodalom bősége is arra utal, hogy a XIII. században olyan iskola működött Veszprémben, amelyet ezen az oktatási szinten nemzetközi összehasonlításban is a kiválóak között lehet számontartani.

Annak fényében, hogy Veszprémben 1949 óta működik egy sikeres, széles oktatási spektrumú egyetem, és hivatkozik erre a XIII. századi előzményre, nem csak ténybeli, hanem szellemtörténeti, tudománytörténeti, lokálpatrióta érdekből is méltó emlékének őrzésére, a mindennapi közgondolkodásban történő megtartásában.

A társadalmi háttér, amely a mindenkori iskoláztatást meghatározó fragmentum

A magyar művelődés- és benne a pedagógiatörténet számos olyan szellemi és tárgyi értéket őriz a múltból, amelyek nem csak nemzeti, hanem közép-európai, és számos vonatkozásban európai jelentőségűek is. Ennek háttérében azok a társadalmi folyamatok vannak, amelyek az államalapítástól, a kereszténység felvételétől (kiterjesztésétől?) kezdődően napjainkig tartanak. Azzal, hogy a magyar állam fejlődése érdekében a X. század utolsó harmadában politikai és több más okból, lehetőségből következően eldőlt, hogy elsődleges szempont a nyugati (római rítusú) kereszténységhez (államokhoz) fűződő kapcsolat, meghatározó lett a további évszázadokra.

Néhány fontos tény, amely Szent István óta megkerülhetetlen lett a hazai politika, az államélet valamennyi szegmensében: az egyház nemzetek feletti jellegű, az államélet és a vallás nyelve a latin, a vallási műveltség nemzetközi, és a később kibontakozó világi műveltség alapja is a latin nyelvben gyökerezett. Természetes, hogy a szellemi élet, és (magasabb szinten) az oktatás is a latin nyelvre alapozódott, az oklevelek, kódexek (és valamennyi irat) kezdetben latin nyelvűek.

A XI. század a hazai iskolai oktatás (a tanügy) megalapozásának, majd folyamatos kiszélesítésének időszaka volt. A Karoling oktatási szisztéma pontos leképezése tükröződik a hazai iskolahálózat kiépítésében: a plébániai, a kolostori és a székesegyházi iskolák jelentették azokat a színhelyeket, amelyekben a műveltség (valamilyen szintű) elsajátítására lehetőség volt. Az államélet és az egyház számára (de magáncélokra is, például főúri gyermekek nevelőjeként) szinte exponenciálisan volt/lett szükség egyre nagyobb számú tanult emberre.

A XII–XIII. század már a megerősödött egyházi értelmiség olyan időszaka, amikor a nevelésügy, az iskoláztatás szerkezeti keretei megszilárdulnak, az intézményhálózat területileg eltér, és jelentős számú egyházi személy lát el oktatási feladatokat. Jelentős hatása lett annak, hogy a külföldi iskoláztatásból hazatért klerikusok magukkal

hozták az angolszász, francia, itáliai oktatási mintázatokat, azokat a tudástartalmakat, amelyeket különböző területeken (teológia, orvoslás, jog) főképpen a gyakorlatban alkalmazott a különböző egyházi intézmények (apátságok, prépostságok, káptalanok, püspökségek, érsekségek stb.) vezetése. Ugyanez volt a gyakorlat a király, a főurak környezetében a tanácsadói, szövegszerkesztői, szövegalkotói (oklevélkészítő, -kiállító), diplomáciai stb. feladatok ellátása során. Különösen sok írásbeli munkát kellett végezni III. Béla (1172–1196) rendelkezésére 1181-től a királyi kancellária létrehozása,¹ illetve az írásban történő ügyintézés bevezetésével, az oklevélkészítő, -örző, -megújító hiteles helyek széles körű létrehozása következtében.

Az írásbeliség jelentős hatással volt a kolostori és a székesegyházi (káptalani) iskolákban folyó oktatásra is: a korábbi, kevés (és akkor még természetesen kézzel írott) könyv számának növekedése annak eredménye volt, hogy egyre több írástudó pap, szerzetes specializálódott írnoki (scriptori), másolói teendőik ellátására.² Az iskolákban elterjedt tanulási módszer lett, hogy a tanulók a tanítás során jegyzeteket készítettek.³

A társadalom gyakorlati igényeihez igazodóan a tananyagban is változások történtek. Pontosabban: a képzési struktúra és ennek belső szerkezete megmaradt, azonban a bennük megjelenített tananyag folyamatos változáson ment át. A már több évszázada kikristályosodott tanrendi struktúra a székesegyházi iskolákban a következő volt: a septem artes liberales (a hét szabad művészet) a következő tananyag-egységeket tartalmazta: trivium (a szavakkal, szövegekkel foglalkozó grammatika, a beszéddel foglalkozó, összetett tartalmú retorika, és a szövegalkotás, a logikus gondolkodás tanegysége, a dialektika) és a quadrivium, amely a számokra alapozódott (számtan=aritmetika, mértan=geometria, a természettudományok, amelynek fő tartalma az asztronómia és a zene). Mindegyik komplex tantárgy volt, számos fő- és alrendszerű tananyaggal.

A későbbiek folyamán ez a hétrészes tananyagtartalom sűrűsödött össze a következő három, ugyancsak komplex tagozódású gyakorlati jellegű klerikus műveltségterületommá: grammatika, diktámen,⁴ kompútusz.⁵

A székesegyházi iskolai tanulmányok után a XII–XIII. századtól folyamatosan szerveződő egyetemek adtak lehetőséget arra, hogy a hazai székesegyházi/káptalani

¹ III: Béla úgy rendelkezett, hogy minden, eléje kerülő ügyet írásba kell foglalni. Ez a királyi főhatalom megerősítését szolgálta azzal is, hogy összeírta a királyi jövedelmek forrásait, értékét.

² Veszprém megyében például igen jelentős volt a XIV–XV. században, a XVI. század első felében a lövöldi (városlódi) karthauzi szerzetesek kódexmásolói tevékenysége, ahol önálló művek is készültek (L.: *Érdy-kódex*, 1526)

³ Az egyik – de későbbi időszakból származó – diákjegyzetet MÉSZÁROS István kutatta fel és írta meg *A Szalkai kódex és a XV. század végi sárospataki iskola* c. munkájában. Bp., Akadémiai K. 1972.

⁴ A tanulók ennek keretei között sajátították el a latin nyelvű írásművek fogalmazásának szabályait.

⁵ A számokkal kapcsolatos ismeretek összessége volt a középkori klerikus műveltségben.

iskolákból továbbtanulni szándékozó (vagy erre ösztönzést kapó) diákok magasabb szintű (szakosított) tudást szerezhessenek.⁶ A feltárt adatok arra utalnak, hogy magyar diákok már a XII. századtól kezdve jártak külföldi, a székesegyházi/káptalani iskolák tanulmányait meghaladó ismereteket nyújtó intézményekbe.⁷ A vallásos szellemi élet iskolaközpontja a XII. századtól Párizs volt, ahol a kolostori, székesegyházi iskolák működtek.⁸ Az itáliai egyetemek (Bologna, Salerno, Nápoly stb.), valamint a francia (Párizs, Montpellier stb.) és az angol városoké (Oxford stb.) ugyancsak színhelyei lettek a magyar fiatalok egyetemi képzésének. Ugyanakkor számos olyan külföldi teológus érkezett Magyarországra, akik itt kerültek nem egyszer magas egyházi méltóságba.⁹

Hazai egyetemalapításra az Árpádok uralkodása alatt nem került sor. Az első egyetemet az Anjou-házi Nagy Lajos alapította Pécsen 1367-ben.¹⁰

A veszprémi székesegyházi iskola, ahol a tudományt „ragyogóan oktatták”¹¹

A veszprémi káptalani testület által működtetett iskola feltehetően már a XI. században működött. Erről azonban – szórványos adatokon kívül – nincs olyan összefüggő szöveg- és/vagy adatsor, amellyel rendszerszerűen lehetne összeállítani ennek 1276 előtti működését. Ezért a működésre vonatkozó retrospektív források hiánya miatt az 1276-os és az ezt követő évek okleveleinek szintén csak szórányszövegeket és -adatokat tartalmazó anyagára lehet hivatkozni, illetve támaszkodni. Ugyanakkor – némi megengedéssel – párhuzamok, analógiák alapján is kikövetkeztethető egy olyan „történet”, amely hitelesnek, validnak tekinthető leírást ad erről az intézményről.

⁶ Az alapozó, általános, több tudományterületet magában foglaló filozófiai tagozat elvégzését követően lehetett teológiát, orvoslástudományt, valamint jogot tanulni. (Ez utóbbi tartalmazta a világi és az egyházjogot.)

⁷ ÁBEL Jenő: *Magyarországi tanulók külföldön*. Budapest; Athenaeum, 1902; VERESS Endre: *A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864)*. Budapest Stephaneum, 1915; IHALOVICSNÉ LENGYEL Alojzia: *Magyar diákok az itáliai egyetemi városokban 1220–1864 között*. 2014. (Kézirat)

⁸ A Szent Genovéva, Szent Viktor, Notre Dame stb. tanárai (többnyire kanonokjai) megalapozták a későbbi egyetem létrejöttét.

⁹ Ilyenek voltak pl. a lüttichi (ma Liège, Belgium) Róbert veszprémi, a francia (burgundiai) Bertalan pécsi és az ugyancsak francia (normandiai) Raynald erdélyi püspök. Róbert (+1239) 1209-től választott, 1201 és 1226 között választott és egyházi méltóságában megerősített püspöke volt a veszprémi egyháznak. 1226-tól haláláig esztergomi érsek. Több forrás szerint hozzá fűződik a már korábtól működő veszprémi székesegyházi/káptalani iskola oktatásának megerősítése.

¹⁰ Nagy (I.) Lajos (Visegrád, 1326 – Nagyszombat, 1382). 1342-től magyar, 1370-től lengyel király is a haláláig.

¹¹ „ragyogóan oktatták” = szöfordulat IV. László 1276. november 18-i okleveléből.

Az alábbiakban több szegmens mentén mutatjuk be, milyen is volt (s részben lehetett) az az iskola, amelyet IV. László és felesége, Izabella királyné oly nagy gondoskodással igyekeztek helyreállítani¹² Csák Péter nádor pusztítása után.

Az előzmények

A XIII. század második felében felerősödött a különböző főúri csoportok katonai, gazdasági és pozícióharca. A Kőszegi-Gutkeled és a Csákok főúri csoportja első jelentős összeütközése 1274. szeptember 26–29. között volt Polgárdi mellett, amely (IV. László király által támogatott) Csák-hadak győzelmével végződött. Csák Péter hadai ekkor első alkalommal dúlták fel a veszprémi székesegyházat és a körülötte fekvő birtokokat. A székesegyházból elvitt értékeket 1275 elején Budán értékesítették (és ebből fizették ki a zsoldosaikat).

1275-ben azonban a Kőszegiek jutottak hatalomra, de még ebben az évben a Csákok is visszaszerezték pozícióikat: újra a főhatalom közelébe kerültek. A Kőszegiek ezt azzal „viszonozták”, hogy feldúlták a Csákok Fejér vármegyei birtokait. Ezt követően a két klán ismét összecsapott. Ennek egyik következménye lett a veszprémi vár, a püspök, a káptalan székhelyének és a székesegyházi iskola kifosztása, lerombolása.

Ennek személyi előzményei: IV. László Csák Pétert nádornak, Kőszegi Pétert a káptalannal veszprémi püspökké nevezette ki. Csák Péter – hatalmánál fogva – régi ellenségére támadt. A pusztítás mértéke olyan nagy volt, amelyben a kanonokok és a háznépek közül is többen áldozatul estek, hogy a király másik nádort nevezett ki és feleségével, Izabellával, a veszprémi egyházat folyamatosan kárpóolták, donációkkal látták el.¹³

Az iskola funkciói

A XIII. század közepére az értelmiségi pályák számának növekedésével szükség volt az iskolahálózat szélesítésére, az oktatási kapacitások növelésére. Ekkorra gyakorlatilag minden hazai püspöki, érseki székhelyen működött olyan tanintézmény, amely képes volt a diákokat (a leendő klerikusokat) felkészíteni azokra az egyházi és világi pályákra, amelyekhez nem kellett egyetemi végzettség, illetve lehetővé tették, hogy külföldi főiskolákon, egyetemeken folytassák tanulmányaikat.

¹² Természetesen a donációk, a kiváltságok egyetemlegesen a veszprémi egyházra vonatkoztak, de ennek valamennyi részére kiterjedt. (A székesegyház, a kapcsolódó épületek: két kápolna, a káptalani házak, az iskola, valamint a könyvtár, a levéltár, az egyházi szakrális eszközök, egyházi személyek, testületek, birtokok, a birtokok köznépei stb.)

¹³ Feldolgozása: FARKAS 2009. 67–72.

A világi papság egyre szélesedő pályán találhatta meg a képzettségének, ambíciójának megfelelő munkát. A hagyományos miséző papság mellett a káptalani, apátsági hiteles helyeken, a világi adminisztrációban (királyi, főúri stb. udvarokban), magánnevelőként a magasabb képzettség mind inkább előnyt jelentett, és lehetőséget adott a nemzetközi szintésre történő kilépésre is. (Diplomáciai és egyházi, pápai kapcsolatok során, külföldi egyetemeken tanári állás betöltése stb.)

Az oktatásügy modernizációját megalapozó székesegyházi/káptalani (s ne felejtjük, bár nem tárgyunk: a szerzetesek kolostori) iskolái tanárai szellemi tőkájukat átvitték egy magasabb oktatási színvonalat képviselő intézményrendszerbe, az egyetemek világába.

A veszprémi iskola funkciója megfelelt a korabeli hasonló iskolakénak, azonban mégis több volt a hasonló hazai intézményeknél. Az oktatás a VIII–IX. század óta rögzült tananyag-struktúrában folyt (septem artes liberales, azaz a hét szabad művészet tantárgyaival), amelyekből egy-egy képzési terület a helyi vagy tágabb szükségletek, valamint a tanárok speciális tanultsága, érdeklődése alapján egyre karakteresebben emelkedett ki. Veszprémben a jog mindkét ága (világi, egyházi) oktatása (és a káptalan jogalkalmazása) volt kiemelkedő. Az oktatás természetesen latin nyelven folyt, s ezt minden környezeti tényező segítette: a liturgia latin nyelve, a tankönyvek és a különböző, a tanárok és a diákok számára készült dokumentumok is latin nyelvűek voltak, a tanár-tanuló kapcsolatban, élőbeszédben is (bizonyára kivétel azért volt), latinul folyt.

Az ekkori iskolák képzési irányultságában változás következett be: az államérdék, a közpolitika, a sokasodó világi munkakörök mind inkább igényelték a nem csak teológiai képzettségű klerikusokat. Közkeletű gyakorlat volt, hogy a székesegyházi/káptalani iskolát végzettek közül többen és egyre gyakrabban úgy választottak világi foglalkozást, hogy nem szenteltették fel magukat (természetesen, felszentelt papok is vállaltak/tölthettek be világi munkaköröket). Az állami és az egyházi funkcionáriusok divergált képzési szintje határozta meg munkakörüket, bár ez alól voltak kivételek: még olyan püspökről is tudunk, aki nem tudott írni (katonapüspök).

A veszprémi iskola tehát nem csak a hét szabad művészet tárgyaiban volt érdekelt, hanem a jogoktatásban is. Ebben szerepe volt/lehetett annak, hogy a káptalan hiteles helyként is működött, itt volt a királyné kancelláriája, ezért az állami (királyi) közigazgatásnak szüksége volt jogszolgáltatásra is, amelyet csak jól képzett személyekkel láthatták el. Ezt a képzettségi szintet biztosította a veszprémi iskola: „... a jogtudomány művelése [...] első rangra emelkedett...”¹⁴ (Az egyetemi jogvégzettséghez többnyire – bizonyára a veszprémi hallgatók is –, Bolognába mentek tanulni.)

¹⁴ Lásd IV. László 1276. november 18-i oklevelét.

Az iskola helye

A vár középkori topográfiája és más, közvetett utalások alapján Gutheil Jenő (is) azt feltételezte, hogy az iskola az egykori nagyszeminárium (ma a Pannon Egyetem által használt épület) helyén lehetett, vagyis a székesegyház és a Szent György-kápolna mögött, az északi várfokig terjedően. Ez a védett rész ad(hat)ott otthon az Árpád-korban valamennyi papnak, a diákoknak, ahol „*a püspök és kanonokjai, vagyis minden egyházi rendbeli papjai szerzetesi közösségben együtt éltek, s ahol az olvasó- és éneklőkanonokok oktatták a szentistváni időkben a szintén velük egy földél alatt élő papjelölteket*”.¹⁵

A Pannon Egyetem (volt) kampusza a Vár északi részén, amelynek helyén állhatott az az Árpád-kori épület, amelyben a székesegyházi iskola is működött. Fotó: Földesi F.

Az iskola tanárai

A székesegyház papjai (természetes módon) különböző szintű képzettségűek voltak, s ez egyházi beosztásuk, méltóságuk különbségében is megnyilvánult.

¹⁵ Ebben jelentős szerepe volt III. Bélának, aki elrendelte az írásban történő ügyintézését. Veszprém-ben Róbert püspök (1209–1226) időszaka alatt indult el az intenzív jogoktatás. Természetesen, a papi előképzés az iskola fő funkciójaként folyamatos volt.

Amikor Széchy Pál kanonok¹⁶ leltárt készített¹⁷ az 1276-ban elpusztított értékekről, közvetetten is bizonyítható, hogy a várban jelentős számú egyházi személy élt, dolgozott.

A leltár szerint volt 20 körmeneti arany kereszt, 60 dalmatica¹⁸ finom aranyhímzéssel, 60 subtile (subdianocus ruha)¹⁹ ugyanebből az anyagból és ugyanilyen kiállításal, 60 másik subtile hétköznapi használatra aranyos bársonyból, 70 különböző színű selyem misemondó ruha, mellső részeiken értékes, széles aranyhímzéssel és a legtöbbször gyöngyökkel, 90 arannyal díszített bársony misemondó ruha, 60 pár egyházi ruha miséspapok, diaconusok,²⁰ subdiaconusok²¹ és acolythusok²² részére vegyes aranyhímzéssel. Ennyi miseruha alapján joggal feltételezhetjük, hogy jelentős számú pap élt, dolgozott a várban (még annak ellenére is, hogy ezekből egy-egy papnak több, különféle miseruhája volt).

Gutheil²³ 15 „utrisque iuris doctor”-ról²⁴ ír, Horváth Pál²⁵ emellett megemlíti, hogy a káptalan 36 tagú volt. A papok e jelentős számát ugyancsak megerősíti az elpusztított (elégetett? elrabolt?) könyvek mennyisége és értéke.²⁶

Az, hogy ilyen nagyszámú kettős doktor (vagyis egyetemen szerzett fokozattal) rendelkező pap volt, s mellettük nyilván lehettek még doktori cím nélküli magas képzettségűek is, ezért jelentős tudományos szellemi kapacitást tételezhetünk fel.

A könyveknél említés történik arról, hogy a tanároknak „szakjukba vágó” saját könyveik (is) voltak. Ennek hátterében a tanári munka differenciáltsága húzódik meg: analógiája a mai tanári munkában is megtalálható. Ebből az időszakból Pál mellett név szerint ismerjük Ármin olvasókanonokot (1274–1302), Küngösi Pál éneklőkanonokot (1262–1283).

Az iskola tanárai a „septem artes liberales” igen differenciált tananyagát, és kitüntetetten a jogi ismereteket tehát úgy tanították, hogy saját speciális képzettségük (részben önképzésük?) által meg tudtak felelni a magas szintű oktató munkának. Így válik érthetővé az, hogy az iskola helyreállítása is benne volt a donációs oklevelekben,

¹⁶ GUTHEIL 1979. 137.

¹⁷ 1284. április 3-i oklevélben Benedek veszprémi ispán, II. Pál néha püspök testvére, Pál veszprémi prépostot „frater suo”-nak (testvér, unokatestvér?) írja, 1286-ban IV. László „legun doctor”-nak (a törvény doktora), aki mint követe, Rómában járt. 1294-ben már pécsi püspök.

¹⁸ Idézi GUTHEIL 1979. 233.

¹⁹ Bő ujjú, két oldalt nyitott, térdig érő miseruha (a papot segítők számára).

²⁰ Szerpapok miseruhái

²¹ Alszerpapok miseruhái

²² akolitus: az oltáriszentség rendkívüli kiszolgáltatója

²³ GUTHEIL 1979. 233.

²⁴ kettős (világi és kánon-)jogi doktor

²⁵ HORVÁTH 2006. 44.

²⁶ L. később „A könyvtár” címszónál.

különösen az 1276. november 18-án keltezett oklevélben.²⁷ A káptalan, mint jogszolgáltatás is érdekelt volt abban, hogy magasan képzett, jogi ismeretekkel rendelkező papok intézzék a jogi természetű ügyeket. Ezzel, képzettségeik alapján, az egyházi tisztségek és funkciók megfélemlíthetők voltak az iskola oktatási érdekeivel. A jelentős számú doktori fokozattal rendelkező egyházi személyiség arra enged következtetni, hogy Veszprém az ország egyik jelentős szellemi, s benne iskolai központja volt.

Az iskola tanulói

Az okiratokban olyan adatokat, amelyek az iskola tanulóinak számát (még ha csak megközelítően is) tartalmazná, nem találunk. Közvetett viszont igen, mert a „tanulók tömeges látogatása” valószínűen nem egyszerűen csak tartalmatlan szófordulat volt, hanem reális megállapítás. A tanárok nagy számából, a differenciált oktatásból is arra következtethetünk, hogy valóban jelentős számú tanulóval van szó, akik közül számosan mehettek/men-tek külföldi tanulmányútra (peregrinációra²⁸).

A könyvtár, a könyvek. A Scriptorium

A könyvtár helyét csak feltételesen lehet lokalizálni, ugyanis az okleveles adatok alapján két helyszín is számításba vehető. Az egyik a székesegyház oldalkápolnájának sekrestyéje, a másik a Szent György-kápolna mögötti, ma a Pannon Egyetem campusa helyén volt épület-együttes, amelynek szintén volt kápolnája, és bizonyára/talán sekrestyéje is.²⁹

A korabeli analógiák alapján feltételezzük, hogy ez nem csak a könyvek, az oklevelek őrzésére szolgált, hanem írószoba (scriptorium)

*A nagyszeminárium bejárata.
A felirata: SEMINARIUM S ANNAE
[Seminárium S(anctae) Annae =
Szent Anna szeminárium(a)]
Fotó: Földesi F.*

²⁷ „... a szabad művészeteket (azaz, a hét szabad művészet tudományait, – Szerzők) ...mindedig ragyogóan oktatták.”

²⁸ A peregrináció a külföldi egyetemekre járást jelentő latin szó. Az ilyen hallgatókat peregrinusoknak nevezték. A kor veszprémi püspökei, valamint Széchy Pál is külföldi egyetemen végezte a tanulmányait, és ez utóbbi doktori fokozatot szerzett. (Különböző időszakokban néhány püspök is.)

²⁹ Széchy Pál összeírása alapján: „a sekrestye egy szobája [talán: szekrénye?] tele volt”.

is volt. Ehhez pedig olyan tájolású épülettér kellett, amely a leghosszabb időtartamban biztosított napfényt. E feltételt figyelembe véve csak egy helyre lokalizálhatjuk a könyvtár (és tartozékai) helyét: a székesegyház déli oldalához, ahol (feltárás és rekonstrukció révén) látható egy fehér kövekkel kirakott, négyszög alakú alapterületű fal alap.

Széchy Pál leltárára alapozva több adatszerű információt kapunk arra vonatkozóan, hogy mennyi és milyen tartalmú könyvek pusztultak el (vesztek el) 1276-ban. Ennek nem csak az iskolai oktatásban és a liturgikus cselekményekkel kapcsolatos, a szertartásokat végzők és a tanárok által használható könyvek alapján a felvázolható, a bennük írásban foglalt tudástartalmakat elemezhetjük (még ha csak nagy vonalakban is), hanem (nagy valószínűséggel) kikövetkeztethető a könyvekkel történő műveletek. (A könyvek előállítás, provenienciájuk,³⁰ a könyvtári funkciók milyen körűek voltak stb.).

Megsemmisült Pál mester ezer márkát³¹ érő könyve. E könyvek mennyiségét ebből az időszakból származó adatokkal érzékeltetjük. 1263-ban, amikor a Zalaegerszeg melletti monostor kegyura, Gutkeled Vid 70 márka ezüstért elzalogosította a monostor híres, szép, két kötetből álló, iniciálékkal, miniatúrákkal díszített Bibliáját, s mert azt nem tudta kiváltani, a monostornak egy falut és egy falurészt kellett adnia kárpótlásként. Ez alapján feltételezhetjük, hogy a könyvei száma meghaladta/meghaladhatta a százat.³²

A további könyvvesztés: „...nem is szólva a káptalan 15 utriusque iuris doctor tagjainak kánonjogi és római könyveiről”,³³ majd ezt olvashatjuk: „...az egyháznak [...] az összes tudományszakokba vágó könyveit [...] amikkel a sekrestye egy szobája tele volt...”.

Ezzel kapcsolatban Cholnoky Jenő véleménye³⁴ az, hogy ilyen mennyiségű könyv csak úgy jöhetett létre, ha Veszprémben is készültek könyvek, azaz, jelentős mértékű lehetett a könyvek másolása. Ehhez helyileg minden feltétel adott volt: a scriptorok, írószoba és ennek felszerelése, a másolandó könyvek, a Séd melletti tímárok, tobakok (külön településrészük volt a Vár alatt!), a környező erdők cserzőanyaga, a legeltető állattartásból a bőr stb. A korabeli analógiák alapján feltételezzük, hogy jelentős volt a más provenienciájú könyvek száma is (vásárlás, hagyatékokból, külföldről az egykori egyetemi hallgatók által hozottak, ajándékként kaptak stb.).

³⁰ Származási helyük, eredetük

³¹ 28 márka: a „magyar” márka 233.35 gramm, a budai márka 245.54 gramm színezüst volt.

³² Néhány további párhuzam: Ottó gembleauxi apát XI. századi, 150 kötetből álló könyvtárának európai híre volt. Fülöp Ágost francia király magánkönyvtára 21 kötetből állt., a pozsonyi káptalan könyvtárát 1425-ben 82 mű alkotta, 1465-ben a Mediciék könyvtára 158 kötetet tartalmazott.

³³ Ez alapján biztosan feltételezhető, hogy a kánonjogot és a világi célú római jogot is tanították, alkalmazták.

³⁴ TÖLGYESI 1996b. 75.

Az a posztulátum, hogy „*az isteni parancsokat világosan megmagyarázzák*”, a „szabad művészetek” stúdiómainak oktatása mellett a kánonjogi doktorátussal rendelkező klerikusok védelmezői, magyarázói a szentírási szövegek összességének, a pápai dekrétumoknak, a zsinati határozatoknak. A hazai egyházi hatóságok előírásainak, s feltételezhetjük, hogy megalkotói, továbbfejlesztői, s ugyancsak védelmezői a kor követelményeihez igazított egyházi törvényeknek. A többletteendőik, a másik kitétel alapján tovább értelmezhetőek az alapján, hogy „... *az ország jogainak megőrzését szolgáló jogtudományok művelése*” is feladatuk volt, s e munkájuk alapján „... *a jogtudomány művelése első rangra emelkedett*”.

Véleményünk szerint ez azt jelentette, hogy nem csak alkalmazták a jog formulákban meghatározottakat, hanem tovább is fejlesztették a jogrendszer tartalomeleimt, mert a jogelméletet és a joggyakorlást (időközönként vagy aktuálisan) összhangba kellett hozni. Ez már az az időszak, amikor e kérdéskör kapcsán azt is elemeznünk kell, hogy a magyar szokásjog, mint jogforrás mennyiben határozta meg (vagy befolyásolta) az aktuális joggyakorlatot, és mennyire fejlődött ki ebből egy elméleti jogtan, amely természeténél fogva visszahatót a jogalkotásra és a jog alkalmazására. Ebben jelentős szerepe lehetett a veszprémi iskolának, mert képezte azokat a világi jogban (is) jártas klerikusokat, akik ilyen területen hivatalt vállalhattak. Így érthető, hogy a király erre az iskolára, a veszprémire, nagy gondot fordított, s rögtön, a pusztítást követő hónapokban igyekezett visszaállítani a korábbi anyagi és szellemi állapotot, hogy folytathassa az állam számára (is) szükséges (diák-) szakember-képzést.³⁵ A könyvtár tehát az ő munkájuk elengedhetetlen segítője volt.

A könyvtár és a személyes tulajdonú könyvek szerzők, címek alapján történő rekonstrukciója csak feltételesen, korabeli analógiák alapján volna lehetséges. Ez azt jelenti, hogy amikor elpusztították „... *az egyháznak az összes tudomány szakba vágó könyveit*”, ezekben voltak teológiai, bölcséleti, jogi és valószínűen (ha nem is sok, de néhány) orvoslással kapcsolatos is.

A pusztítás természetesen vonatkozott a levéltárra is. De nem csak ekkor gyérült meg a kezdetektől „felhalmozott” oklevéltár anyaga, hanem a későbbi – ha nem is ilyen intenzív – események következtében is.³⁶

„...*a jogtudomány művelése visszaállíttassék...*”, mint királyi megfogalmazású igény arra vonatkozik, hogy a püspökség és a káptalan, az iskola, mint vallási és oktatási központ olyan kárpótlást kapjon, hogy helyreálljon a korábbi funkciók működése.

³⁵ TÖLGYESI 1996b. 75.

³⁶ Bár még így is jelentősnek mondható az Árpád-kori oklevéltáranyag, mennyivel többet tudnánk a helyi és az országos történekekről, ha úgy őrződtek volna meg ilyenek e korból szinte hiánytalanul, mint számos más nyugat-európai apátságban, püspökségben, kolostorban.

Az iskola későbbi működése

Az iskola további működtetése szükségszerű volt: egyre nagyobb számban kellettek azok, akik tanulmányaik alapján elláthatták az egyre differenciáltabbá váló egyházi és világi munkaköröket. A szórványadatok arra utalnak, hogy ebből az iskolából a későbbiekben is eljutottak diákok olyan külföldi tanintézményekbe, ahol egyetemi végzettséget szerezhettek. Ez is bizonyítéka annak, hogy a veszprémi iskola továbbra is úgy készítette fel diákjait, hogy azok itthon és külföldön is vállalhatták veszprémi-ségüket,³⁷ mert joggal állíthatjuk, hogy továbbra is „*cultus justicie ad regni jura conservanda inibi obtinuit principatum*”.³⁸ Szükségszerű volt tehát, hogy a jog művelése, az ország (a király hatalmi) jogai megőrzése ugyanott (mármost Veszprémben) ismét első helyre emelkedjen.

Az iskola valószínűen a XVI. század közepe körül szűnt meg, amikor a magyar-török harcok áterjedtek a Dunántúl északi részére, ahol és amikor Veszprém végvár lett.

Lehetett volna-e egyetem Veszprémben, a későbbi időszakban a veszprémi székesegyházi/káptalani iskolára alapozva?

Igen!

A rendelkezésünkre álló oklevelek szövegekörnyezetét vizsgálva (és az iskola hallgatói tudásszintjét figyelembe véve) azt állapíthatjuk meg, hogy ez az iskola kvázi-egyetemé fejlődésének első időszakán túljutva jó eséllyel indult el az egyetemmé válás felé: 1276-ban ugyanis már meghaladta a korabeli középszintű képzés attribútumait. Azzal, hogy a jogoktatás meghaladta a középszintű (septem artes liberales) iskola tananyagát, megfelelt annak a folyamatnak, amely alapján szerte Európában a bölcséleti (filozófiai) képzésre alapozó egy fakultású egyetem kialakulásához vezetett.

„Ehhez megvoltak azok a jogképzett, kvalifikált egyházi személyek, akik nemcsak tanították, hanem alkotó módon alkalmazták is a világi és egyházi jogi törvényeket, s a magyar szokásjog és a római (nyugat-európai) jogrendszer, valamint az egyházjog figyelembevételével befolyásolhatták a magyar világi jogrendszer fejlődését.

A jogképzett egyházi személyek, ha a káptalanon belül még nem is alkottak önállóan közösséget, működésük során azonban olyan együttműködést valósítottak meg, amelyben fellelhető, vagy némely esetben feltételezhető az együttes fellépésük akár konkrét, akár általános jogelméleti ügyben vagy az oktatás gyakorlatában. Ez pedig az Universitas magistrorum funkciói gyakorlását jelenti.”³⁹

A szakirodalomban a XX. században – utolsóként Gutheil Jenő 1961-es tanulmányáig –, nagyrészt elfogadott volt, hogy egyetem, de legalább főiskola volt a

³⁷ Lásd a már hivatkozott GUTHEIL, MIHALOVICSNÉ, SOLYMOSSI, TÖLGYESI tanulmányokat.

³⁸ Az abban védett jogok kultúrájához való igazságosság növekedése.

³⁹ TÖLGYESI 1996a. 72–76.

veszprémi intézmény. Véleményünk szerint a veszprémi iskola képzési szintje bár meghaladta a stúdium-jelleget, „de jure” azonban nem volt sem főiskola, sem pedig egyetem. Ugyanakkor kvázi-egyetemé fejlődésének arra szintjére jutott el, amelyről néhány évtized alatt – legkésőbb a XIV. század közepére – egyetemmé válhatott volna. De nem juthatott el, mert Csák Péter és a dinasztia váltás nem tették lehetővé ennek a továbbfejlődését. Ez utóbbiban az érhető tetten, hogy az Árpád-ház utó uralkodók dinasztikus imázsukat, jövőjüket megalapozandó, nem az Árpád-házi uralkodókhoz kötődött központok (Esztergom, Fehérvár, Veszprém) felvirágoztatásán munkálkodtak, hanem új hatalmi központok kialakítására törekedtek.⁴⁰

Személyes sorsok

A történelem sorsfordulóiban a személyes érdekek, az életutak motivációi, a társadalmi keretek által megszabott lehetőségek, a különböző érdekcsoportok viszállyai, a hazai köz- és a külpolitika jelentősen befolyásolták a XIII. század második felének történéseit. A kor jelentős személyiségeinek, „szereplőinek”, azoknak, akik valamilyen (akár közvetlen, akár közvetett) kapcsolatban befolyásolói voltak a székesegyház (és az iskola) eseményeinek, nem érdektelen életútjuk végének felelevenítése, mert ugyanúgy, ahogyan Veszprém tragédiát élt meg 1276-ban, némelyikük élete sem lett mentes ettől.

Erzsébet anyakirályné (IV. László édesanyja): kun hercegnő (1240–1290/1295 között), V. István király felesége. 1272-ig az egymással vetélkedő főúri csoportokkal együtt kormányzott fia helyett.

IV. László: 1290. július 10-én éjszaka Körösszeg váránál a sátrában Árbóc, Törtel és Kemence kun vezérek emberei megölték. A csanádi székesegyházban temették el.

1282 táján udvari papja, Kézai Simon – az ő utasítására – megírta a *Gesta Hunnorum et Hungarorum* című történeti munkát, amelynek fő motívuma a hun–magyar rokonság (IV. László példaképe Attila volt).

Anjou Izabella (Erzsébet): nápolyi királyi hercegnő (1264 körül – Nápoly, 1304. november 3.) 1286–1287-ben férje, IV. László a margitszigeti kolostorban tartotta fogva. IV. László halála után Esztergomban élt, majd 1300-ban Nápolyba ment, ahol domonkos apáca lett. A Szent Pietro-kolostorban temették el.

Csák Péter (+1284 előtt). Egyik fia, Máté, a Nyitra-vidék ura, aki „kiskirály”-ként szemben állt Károly Róbert királlyal.

Kőszegi Péter veszprémi püspök (1275–1288). 1288-ban (még IV. László uralkodása alatt) egy dunántúli főúri tanácskozáson meggyilkolták.

⁴⁰ Nagy Lajos Pécssett (1367), Zsigmond Óbudán (1395), Mátyás Pozsonyban (1465) alapított egyetemet.

Összefoglalva

1. A XIII. századi veszprémi székesegyházi iskola a korabeli forrásokban úgy szerepel, mint a hazai oktatási intézmények között a legelső, amely a jogtudomány művelésében (tanításában) kiemelkedő jelentőségű.
2. Az iskolát az oklevelek a tanárok képzettsége, valamint a tanulók nagy száma miatt (még ha túlzóan is), a párizsi egyetemhez hasonlítják.
3. A székesegyház (a káptalan?) könyvtára, valamint a tanárok (és más egyházi személyek) könyvei mennyisége és szaktudományi differenciáltsága nem csak hazai, hanem nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű és értékű volt.
4. Az iskola számos tanulója külföldi egyetemen tanult tovább és közülük többen itthon és külföldön magas egyházi és állami tisztségviselők lettek, akik jelentős hatással voltak a hazai társadalom és a külkapcsolatok, alakulására, valamint a társadalom- és a gazdaságtudományok fejlődésére.
5. Az iskola jelentőségére utal az, hogy ennek az oktatási intézménynek az utóbbi közel két évszázad alatt jelentős szakirodalma lett.
6. A veszprémi Pannon Egyetem méltán tarthatja kora-középkori elődjének, mint olyanak, ahol a művészeteket (az ars-tudományokat) és a jogot kiemelkedő színvonalon tanították. Veszprém önkormányzata, kulturális intézményei és a lakosság identitásában méltó helyet foglalhat el ez a művelődés- és tudománytörténetben egyaránt jelentős, a későbbi városfejlődést, a kultúrát és az iskoláztatást meghatározó intézmény.

A püspöki palota északi oldala mellett lévő várkút, amelynek peremére 1936-ban felvették IV. László 1276. november 18-i oklevele szellemében, Vetési Albert püspök emlékére: „Ez az a város, ahol hajdan a magyar nemzeti művelődés legdúsabb forrásai fakadtak.”

SZÖVEGMELLÉKLET

Az oklevelek szövegének, szöveg- és szófordulatainak értelmezéséhez idézzük a *Levéltárak – kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból (1000–1686)* című kötet **Mindig újra... című fejezet bevezetőjét**. A szöveg IV. László korára fókuszál, e kort értelmezi, magyarázza. Az „*arte legis*”⁴¹ fontos elv volt az államéletben, még akkor is, ha ezen – nem is kevészer –, minden fenntartás nélkül túlléptek, akár a király, a főurak, vagy az egyházfők is.

„*Helyreállítására, méltó rendbehozatalára, sőt szinte alapjaitól való újjáépítésére...*” – lesz gyakran visszatérő formulává az oklevelekben. A főúri csoportok egymás közötti küzdelme, az országban letelepített kunok meg-megújuló harca a beilleszkedés ellen, a nyugati határon jelentkező ellenség, s a keletről betörő tatár mind pusztítást jelentett az országban. S volt már mit pusztítani! A Párizshoz hasonlított Veszprém képét még ha túlzásnak is tartjuk a mából nézve, nem feledhetjük: mindenki kezdte valahol. Mintha a trónjáért mindhalálig küzdő király és az egymással vetekedő főurak mindennapi gondjait kívánták volna feledtetni a királyi kancellária oklevelei. Nem ritka az egymással is harcban álló királyi család tagjainak „*igen kedves apósunk*” vagy „*szeretett hitvesünk*” jelzőkkel való emlegetése. A szépen fogalmazott, szép kiállítású oklevelek jelzik: az ország, a benne élők hazája jól működik. Az ország mindennapi életében mintha alig hagyott volna nyomot a sok viszály. Birtokba iktatás, ítélkezés, hosszan tartó pereskedés biztosítja az állandóságot. A kialakult szokásrendszer összetartja az embereket függetlenül az uralkodó személyétől, a pártharcoktól. Halált megvető bátorsággal szállnak szembe az ellenséggel, „*nem tartva attól, hogy sikerük a szerencsén is múlik...*” Az érdekesnek szóló jutalom bevallott célja, hogy „*példájuk másokat is szorgalmasabb és serényebb hű tette sarkalljon...*” Nemcsak a király kötelessége harcba szállni az ellenséggel, nélküle is fegyvert ragadnak, de „*a győzelem jeleként az ellenség zászlait...*” a királynak küldik, ahogy a csatában ejtett foglyokat is. A mindennapi emberek ugyanis „*a királyi korona iránti köteles hűségéből...*” róják le kötelességüket a haza, az állam iránt. A közösnek elismert értékek: hagyomány és jelkép tartja össze az immár három évszázadot megért országot.⁴²

⁴¹ *arte legis* = a törvény rendje szerint.

⁴² BLAZOVICH 1998. 197.

Humbertus de Romanis útmutatása (1254–1260 között) a kolostori könyvtár és könyvtárosa számára⁴³

A könyvtáros hivatalához tartozik arra ügyelni, amennyire lehet, hogy a könyvtár elhelyezésére jó és biztos helyiség álljon rendelkezésre. Széltől, esőtől védett legyen, de mégis – ahogy a könyvek őrzése megkívánja, elégségesen levegős legyen.

A szekrény, melybe a könyveket helyezik, fából készüljön, hogy így a könyvek rothadástól, nedvességtől inkább védve legyenek. Sok polccal legyen ellátva, s a különböző könyveket, a más-más tudományszakhoz tartozókat ezekre helyezték el úgy, hogy az egy szakhoz (facultashoz) tartozók ne legyenek szétszórva, hanem együvé kerüljenek, megjelölve megfelelő jelzetcédulákkal. A jelzeteket a polcokon is fel kell tüntetni, hogy így megállapíthassuk, hol található az, amit keresünk.

A könyvszekrények vagy a könyvtárnak a kulcsát a könyvtáros magánál őrizze, s a megfelelő időben nyissa ki és zárja be azt. Dolgozószobája (cella pro studio) vagy maga a könyvtár legyen, ha erre a helyiség nem alkalmas, vagy ahhoz közel, hogy könnyebben megtalálhassák, mikor valami hivatalához tartozó ügyben keresik.

Óreá tartozik az is, hogy egy pergamenlapra (chartára) a konvent összes könyvei feljegyeztessenek, s a gyarapodást vagy csökkenést írja hozzá vagy törölje ki, amint éppen tennie kell. Ezt a jegyzéket pedig tartozik utódjának átadni, mikor hivataláról leköszön, ugyanígy elődjétől átvenni, midőn hivatalát elfoglalja, hogy a könyvekről, ha a prelátus (előljáró) úgy kívánja, mindenkor számot tudjon adni. Így az sem történhet meg, hogy feledékenységből könyvek vesznek el.

Neki legyen gondja arra is, hogy akár maga, akár másvalaki, a perjel rendelkezése szerint, a könyveket megjavítsa, bőrrrel bevonja és jól bekösse. Minden egyes kötetnek a gerincére jegyezze fel, miféle könyv vagy könyvek kinek az írását vagy írásait tartalmazza a kötet. Az első lapra pedig a következő felírás (titulus) kerüljön: „*A prédikátor testvérek N. konventjének könyve ez.*” S ha méltónak találná, hogy a könyv adományozójáról említés tétessék, tegye még hozzá: „*amit N. lelke üdvéért adományozott*”.

Törekedjék arra, hogy hivatala idején a közösség könyvei gyarapodjanak, akár – ha lehetséges –, e célra gyűjtött alamizsnákból, akár a novíciusok révén, kik

⁴³ Forrás: *De instructione officialium Ordinis Fratrum Praedicatorum* c. XIII. De officio librarii. Holsteinus Codex Regularum Monasticarum. Közli: KOVÁCS 1963. 79–82. HUMBERT (származási helyéről: de Romanis) domonkos szerzetes, aki általános főnökké választottak 1254-ben a budai várban tartott rendi nagygyűlésen (káptalanon). Itt fogalmazták meg azokat a határozatokat (Statua Budensia, azaz 'budai statútumok'), amelyek alapján véglegesen megszerveződött a rend. Ezeket Humbert látta el részletes kommentárokkal, és gyakorlati utasításokat is megfogalmazott. A jelentőségét az adja, hogy az európai rangú és szerepű kolostoroknak könyvkultúrájuk révén nagy szerepük volt a (főképpen az újonnan alakuló) egyetemek könyvtárai működési szabályzatai megalkotásában.

mikor belépnek, könyvekkel rendelkeznek,⁴⁴ akár arra ügyelvén, hogy az elhunyt testvérek könyvei közül némelyek a közös könyvek közé kerüljenek, de minden más lehetséges eszközzel is erre igyekezzenek. Gondoskodják arról is, hogy azok a könyvek, melyek az egyes tudományszakokból hiányoznak, beszereztesse. Ha vannak másod- vagy harmadpéldányok, melyekre a testvéreknek sok szükségük nincs, a jobbat közülük tartsa meg, a többit meg adja el, s a bevételt más, hiányzó könyvek beszerzésére fordítsa. Ugyanez történjék a régiekkel vagy egyébként keveset érőkkel.

Hasonlóképpen egy évben egyszer vagy kétszer, néhány e célra rendelt társával együtt az összes könyvet gyűjtse össze és alkalmas helyre vigye. Ott azután valamennyit forgassa át és állapítsa meg, nem vészett-e el valamelyik, vagy a férgék nem tették-e tönkre egyiket-másikat. Ha úgy találja, hogy egy könyv hiányzik, megtalálására szorgosan törekedjék. Ha egy másik károsodást szenvedett, gondja legyen rá, hogy kijavítsa, a jövőben pedig óvja mindentől, amiről úgy látja, hogy árt a könyvnek. Ha meg valamely könyveket az armáriumon kívül lát heverni, tegye vissza azokat is a szekrénybe.

Hasonlóképpen órá tartozik, hogy egy csendes, alkalmas helyen legyen egy nagy pulpitus, vagy akár több is. Ezekre láncoljanak néhány könyvet, melyekre a testvéreknek gyakrabban van szükségük. Ilyen, egy egészében vagy részben glosszázott (magyarázatos) biblia, glossza (magyarázat) nélküli biblia, Summa de casibus,⁴⁵ konkordanciák,⁴⁶ interpretációk,⁴⁷ decretumok,⁴⁸ Decretales,⁴⁹ Decisiones morales,⁵⁰ kü-

⁴⁴ A XIII. században már jelentősek voltak a személyekhez kötődő (saját tulajdonú) könyvek. Ezek általában a tanulmányok majd a papi stb. működés szükségletei alapján jöttek létre. Melléjük ott találjuk a klerikus közösségek közös könyveit.

⁴⁵ Goffredo da TRANO (Trani, Itália, 1240 – Lione, 1245) műve.

⁴⁶ Párhuzamos bibliai helyek (szövegek) gyűjteményei.

⁴⁷ A Bibliában előforduló héber nevek értelmezései, magyarázatai. (Különösen hosszú idő át használták a IX. században élt Halberstadti Haymo könyvét.)

⁴⁸ Teljes megnevezéssel: *Concordantia discordantium canonum* (Az ellentétes tartalmú kánonok egyeztetése). Tankönyv, amelyet GRATIANUS, aki feltételezhetően a bolognai Szent Félix- és Nábör-kolostor iskolamestere írt 1142 körül. (Róla: BÓNIS Péter, 2011: *Gratianus és a középkori jogtudomány*. Miskolci Jogi Szemle, 1. sz. 110–118.) Gratianus műve tulajdonképpen jogszabály-gyűjtemény. Ehhez írt 1217-ben magyarázatokat *Apparatus glossarum* címmel Johannes TEUTONICUS. (Életútja ismeretlen.)

⁴⁹ Dekretalisok: a Gratianus műve után megjelent pápai, pápai követi (legátusi) döntvények gyűjteménye. IX. Gergely pápa („jogászpápa”, 1227-től 1241-ig, aki jelentős joganyagot készített az egyház számára) 1234-ben küldte meg a bolognai stúdium doktorainak és diákjainak, s ezzel törvénykönyv-szerepet kapott. Ez a mű a későbbi egyházjog oktatás állandó tankönyve lett. A kötetet Ramón de PENNAFORTE (Ramon de Pennyafor (Santa Margarida i els Monjos, Spanyolország, 1175 – Barcelona, Spanyolország, 1275!)) készítette 1230-ban.

⁵⁰ Az erkölcsstani könyvek általános megnevezése.

lönböző, az egész évre szóló ünnepi és vasárnapi beszédek, históriák, szentenciák,⁵¹ krónikák, a szentek szenvedéstörténete és legendái, a *Historia ecclesiastica*⁵² és sok más hasonló, hogy a testvérek közössége keze ügyében találhassa azokat.

Az armáriumot⁵³ pedig meghatározott időben tartsa nyitva, vagy legalább tartózkodják a közelében, hogy ha valaki futólag valamit meg akarna nézni a többi könyvben, vagy rövid időre szeretne valamit kikölcsönözni, megkaphassa.

IV. László 1276. július 26-án kiadott oklevele,⁵⁴

amelyben, hogy jóvá tegye Csák Péter pusztítását, amelyet a veszprémi káptalannak okozott, azt a kiváltságot adja a káptalan népeinek, hogy perelni őket csak a káptalan tisztségviselői előtt lehessen, és senki nem terhelheti őket szállásaik igénybevételével.

„László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodóméria, Kunország és Bulgária királya minden Krisztus-hívőnek, aki ezt a levelet elolvassa, üdvösséget kíván az üdvösség Szerzőjében.

Mínhogy a küzdő egyház nem marad fenn sokáig anyagi javak nélkül, annak kiváltságát a világi fejedelmeknek kell háborítatlanul megőriznie és gyarapítania, akikre a kormányzást az Úr sajátos feladatul rábízta.

Ennél fogva mindenki előtt váljék ismertté, hogy az üldözői barbár támadásától tönkretett, felforgatott, minden javaiból egészen a jóvátehetetlen pusztulás szegényéig, a végső megsemmisülésig kifosztott veszprémi egyházunk helyreállításához, megújításához és újjáélesztéséhez segítségünket és hatékony munkálkodásunkat aggódó szeretettel kívánjuk nyújtani, ezért báróink tanácsára és egyetértésével a következő kiváltságot adtuk neki örök érvényre.

Az egyház káptalanjának jobbágyai és mindennemű népei ellen – akár szabadok, akár eredeti vagy röghöz kötött vagy bármi más alattvalói kötelék alá tartozók –, akik

⁵¹ „A szentenciák könyve (*Liber sententiarum*) Petrus LOMBARDUS műve, aki a párizsi iskolában tanított a XII. század közepén. A középkori teológiai oktatás leghasználatosabb kézikönyve, melynek önálló kommentálása az első egyetemi fokozat (baccalaureatus) elnyerésének a feltétele volt.” (KOVÁCS 1963, 79.) Petrus Lombardos (Novara, Lombardia 1095/1100–Páris, 1160) teológus, püspök, korábban a párizsi Notre Dame-székesegyház kanonokja, tanára. Műve 4 kötetes. A 4. kötet kommentárjai ismerete a XVII. századig egyik feltétele volt a magiszteri fokozat megszerzésének.

⁵² Az ilyen tartalmú művek általános megnevezése. A két legismertebb: Beda VENERABILIS (672/673–735) angol szerzetes munkája: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (Az angol nép egyházi története) és Ordericus VITALIS (1075–1142/1143), akinek a *Históriája* 13 kötetben jelent meg.

⁵³ szekrény (kisebb szekrény)

⁵⁴ BLAZOVICH 1998. 198–199.

Veszprém, Zala, Somogy, Tolna és egyéb megyékben laknak, a mindenkori Veszprém városi alispán, az ottani prépost vagy dékán, vagy pedig az ő távollétükben a káptalan által a kanonokok közül erre kirendelt személy előtt lehessen vagy kelljen pert indítani, mégpedig úgy, hogy – hasonlóképpen a fehérvári egyháznak adott kiváltsághoz –, a bárki által indított vagy kezdeményezett perben sem a mi, sem akár a nádori, akár a király nevében ítélező bírák ítéletét elviselni ne kényszerüljenek.

A más bíróság elé tartozó emberek elleni pereiket a törvényes előírások szerint az ügy illetékes bíróságán kell indítaniuk és folytatniuk.

Egyetlen, bármiféle méltósággal felruházott báró vagy nemes eme egyház népénél ne merészljen erőszakosan megszállni.

Ezen engedélyünk áthágóira olyan büntetést állapítunk meg, hogy ha valamelyik báró megszáll náluk, vagy tiltott ítélezésre vetemedik, ezer márkás büntetést fizessen, továbbá összes javainak és tisztségének elvesztésével büntessék, az alispán pedig vagy egy nemes ember mindenétől megfosztva száz márka büntetést rójon le, a büntetés kétharmad részét a királyi pénztárnak, azaz a kincstárnak, a maradék harmadrészt és a jogtalanul eljáró összes vagyont a jogsérelmet szenvedett egyháznak kell megkapnia.

Ennek a dolognak a bizonyosságul és örök megszilárdítására ezt a levelet az illető egyháznak adtuk ki kettős pecsétünk oltalmával megerősítve.

Kelt Benedek mester, az esztergomi szentegyház választott érseke, ugyanezen hely örökös ispánja, budai prépost, szeretett hívünk, udvari alkancellárunk kezei által, az Úr ezerkettőszáz-hetvenhatodik esztendejében, uralkodásunknak pedig negyedik évében, augusztus elseje előtt a hetedik napon, a negyedik adóköriben.”

Izabella királyné 1276. augusztus 3-án kiadott oklevele,⁵⁵

amelyet a Csák Péter hadai által okozott károk helyreállításához a kegyurasága alá tartozó káli völgyben lakó boradó népeket (a Pécselyen lakók kivételével) átengedi a veszprémi egyháznak.

„Izabella,⁵⁶ Isten kegyelméből Magyarország királynéja minden Krisztus hívőnek, aki ezt a levelet olvasni fogja, üdvösséget mindenki Üdvözítőjében.

Az igaz hit elvei azt parancsolják, hogy minden istenhívő tisztelje az anyaszentegyházat.

⁵⁵ BLAZOVICH 1998. 199–201.

⁵⁶ Izabella (hazánkban Erzsébet, Itália, 1264 körül – Nápoly, 1304) Anjou hercegnő, IV. László felesége 1270-től házassági szerződéssel, majd 1277-től házasságkötéssel. A veszprémi egyház kegyura volt. IV. László halála után Itáliába távozott. Kiskorúsága miatt az oklevelek célját, tartalmát (valószínűsíthetően) tanácsadói, a királynéi kancellária tisztviselői „sugalmazták”, de ebben szerepe lehetett a veszprémi püspöknek és a káptalannak is.

Itt nemcsak az Istennek zsoltárt éneklők hitének tanításáról gondoskodnak, de öröködnék azon is, hogy mindig gyarapítsák és gyarapodják. Miként ugyanis magát a hitvallás anyját, azaz a keresztény hit imaházát a jog tanúsága szerint tiszteletben kell tartani, úgy a Krisztusnak benne szolgálók javait – miként illik –, folytonosan sértetlenül kell megőrizni.

De, ó fájdalom, a mi tisztelt veszprémi szent egyházunk, amit ájtatos tisztelettel övezünk, a gonoszok betörései miatt teljesen kifosztva olyan nélkülözésre jutott, hogy nem csupán az ott szolgálók száma csappant meg, hanem szinte megsemmisült.

Ennek helyreállítására, méltó rendbe hozatalára, sőt szinte alapjaitól való újjáépítésére mind a tisztelet és a katolikus hit tisztasága miatt, mind pedig a kegyúri jogok miatt, amelyek közismerten a mi birtokunkban vannak, leginkább azért kell minden törekvésünkkel fellépünk, hogy a jog tanúsága szerint a vagyon teljes nagyságát megvizsgálva dicséretesebben fordíttassék az istentisztelet szentegyházára a királyi bőkezűség által kegyesen adományozott vagyon.

Azért, hogy az imént mondott tiszteletre méltó veszprémi egyházat, amely egyedül a mi kegyuraságunk alá tartozik, mint fentebb írtuk, korábbi állapotába vissza lehessen állítani, s miként illik, az istentiszteletekre alkalmasabb legyen, ugyanennek az egyháznak a káptalan bizonyos használatára adományoztuk káraiért Zala megyében, a Balaton tó melletti káli völgyben élő boradó népeket összes tartozékaikkal együtt, mint a megyéhez vagy a segesdi birtokunkhoz tartozó, a Balaton mellett különféle falvakban más királyi és királyi népekkel keveredve élőket, kivéve a Pécsely faluban a boradók öt mansióját,⁵⁷ amelyet a veszprémvölgyi Szent Katalin-nővérek igen kedves apósunk, s jó emlékezetű István király úr lelki váltságáért már régen adományul kaptak szeretett hitvesünknek, Magyarország dicső királyának, László úrnak a kérésére, a tisztelendő atya, Péter veszprémi püspök úr sokféle érdemleges szorgalmazására báróinak akaratából és jóváhagyásával örök birtokul.

E tény emlékezetére s örök szilárdságára jelen levelünket kettős pecsétünk oltalmával megerősítve ennek az egyháznak kiadtuk.

Kelt a tisztelendő atya, Fülöp váci püspök úr, udvari kancellárunk kezei által az Úr ezerkettőszáz-hetvenhatodik esztendejében, augusztus ötödike előtti harmadik napon.”

* * *

„IV. László király Péter veszprémi püspök és káptalanjának kérésére átírja és megerősíti feleségének, Izabellának 1276. augusztus 3-án kelt adománylevelét, mellyel az elpusztult veszprémi székesegyház újjáépítésére Kál-völgyi szőlőműveseit adja a kárvallott székesegyháznak. A király feleségének adományához az ugyancsak a Kál völgyében lakó kenyéradó udvarnokait adja a veszprémi Szent Mihály-egyháznak.”⁵⁸

⁵⁷ szolgacsalád

⁵⁸ GUTHEIL 2007. 74–75. Az 1276. augusztus 9-i oklevél

* * *

„IV. László Pál veszprémi prépost és kanonoktársainak előadásából és az egyház felmutatott leltárából megállapítja a veszprémi székesegyháznak, Magyarország első és legrégebb püspöki székesegyházának a közelmúltban történt elpusztítása alkalmával az egyházat ért kár nagyságát, megbélyegzi a támadók kegyetlenségét, és kárpótlásul a Boldogságos Szűznek IV. Béla idejében elvett budai plébániájáért és a kelenföldi Szent Gellért-kápolna tizedeiért a Maros menti Szalánkemén sójövédelmét adományozza a kárvallott veszprémi egyháznak.”⁵⁹

IV. László 1276. november 18-án kiadott oklevele,⁶⁰

amelyben a király Csák Péter pusztításának jóvátételére a (sió)foki vámnak a somogyi ispánt illető részét adományozza.

„László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, (Ráma, Szerbia, Galícia)⁶¹ Lodoméria, Kunország és Bulgária királya minden Krisztus-hívőnek, mind a mostaniak, mind a jövődeknek, akik ezt az oklevelet látni fogják, üdvöt az üdvösség adójában!

Minthogy az egyházi javak védelmét Isten világ(iakra) bírta, úgy ha azokat a közjog megsértésével gonosz pártutók megszenteltetik, fejedelmi védelemmel kell a bűnt jóvátenni.

Ezért tudja meg mindenki, hogy Isten ajándékából mióta Magyar(országon megyökörezett) a katolikus (hit), azóta Veszprém városban – miként a franciaországi Párizsban – a szabad művészeteket, melyek által még nyilvánvalóbbak Isten parancsai, mind eddig ragyogóan oktatták. Kiváló tudósok tanították, sok tanuló lá(togatta), virágzásának híre Magyarország valamennyi egyházához eljutva egyre nőtt. Ugyanitt az ország jogainak védelmére első helyre került a jog tisztelete: a valóság kifürkészésével mind gyakrabban (jutott nap) fényre az igazság. Most azonban az egyház üldözőinek gonosz indulatából csaknem minden por és hamu lett.

A rombolás és pusztítás miatt együtt érezve segíteni szeretnénk, és teljes szívünkkel annak (újjáépítésére) törekszünk, hogy az eddig virágzó oktatás ugyanitt újrainduljon, s melyek félbeszakadtak: az igazságszolgáltatás és az istentisztelet folytatódjék.

Ezért elhatároztuk, hogy a pusztítás és rombolás jóvátételére kegyelmünk teljéből a foki⁶² vámnak azt a részét, amelyet addig a somogyi ispán szokott megkapni, örökre a veszprémi egyház megváltoztathatatlan birtokába adjuk.

⁵⁹ Uo. 1277. 75–78.

⁶⁰ BLAZOVICH 1998. 201–202.

⁶¹ A zárójelben lévő részek feltételezett kiegészítések: az oklevél e helyeken sérült (hiányok).

⁶² Fok: ma Siófok

A dolog örök emlékezetére és megerősítésére adattuk ki ezt a kettős pecsétünkkel ellátott oklevelünket.

Kelt a tiszteletreméltó férfiú, Benedek mester,⁶³ a szent esztergomi egyház választott érseke, budai prépost, udvarunk alkancellárja, kedves hívünk kezei által az Úr ezerkettőszáz-hetvenhatodik évében, a negyedik adóköri⁶⁴ idején, uralkodásunknak pedig ötödik esztendejében december elseje előtt a 14. napon.”⁶⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Tudós Társaság évkönyvei.* (1834) II. k. 1832–1834. 186–235. (Benne a 201. oldalon a veszprémi iskoláról.)
- ÁBEL Jenő (1881): *Egyetemeink a középkorban.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BALICS Lajos (1890): *A római katolikus egyház története Magyarországon.* II. Budapest.
- BÉKEFI Remig (1896): Árpád-kori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése III. *Századok*, 5. sz. 414–428.
- BÉKEFI Remig (1906): *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BÉKEFI Remig (1910): *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BLAZOVICH et al. (1998): *Levéltárak – kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból (1000–1686).* Budapest–Szeged, Magyar Levéltárosok Egyesülete.
- ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSI László (2010): *Veszprém város okmánytára (1000–1526).* Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár. (Pötkötet)
- FARKAS Gábor (2009): A veszprémi vandalizmus (1276. május–június). *Veszprémi Szemle*, 2. 67–72.
- FINÁCZY Ernő (1926): *A középkori nevelés története.* Budapest.
- GARAMSZEGHI LUBRICH Ágost (1876): *A nevelés történelme II. I. K(ézi)könyv. A keresztény nevelés történelme a 18. századig.* Budapest.
- GUTHEIL Jenő (1961): Veszprém Árpád-kori főiskolája – az első magyar egyetem. *Vigília*, 1–2. 459–468.
- GUTHEIL Jenő (1979): *Az Árpád-kori Veszprém.* Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár. (2. kiadás)

⁶³ Egyike azoknak az egyházi személyiségeknek, akik alig néhány év alatt gyors karriert értek el: 1273-ban aradi, majd 1273–1274-től budai prépost, a káptalanok feje, 1273–1274-től alkancellár, 1274–1276-tól esztergomi érsek. Az oklevelekben az összes címét feltüntették.

⁶⁴ A római adójogrendszer alapján a 15 éves perióduson belül a negyedik adóévet jelenti.

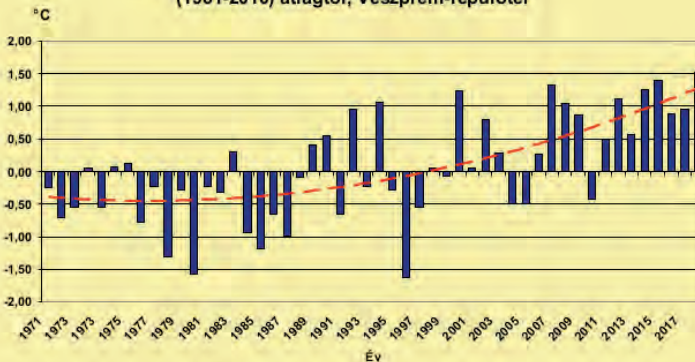
⁶⁵ Az oklevél szövegének részlete latin és magyar nyelven olvasható az érseki palota északi szárnya falán. Mellette a várkút peremén is utalás történik a székesegyházi iskola hírnevére. (lásd: a főtudokumentációban.)

- GUTHEI Jenő (2007): *Veszprém város okmánytára 1002–1523*. Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprémi Érseki Könyvtár.
- HORVÁTH Márton (főszerk.) (1988): *A magyar nevelés története I*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- HORVÁTH Pál (2006): A korai reneszánsz studium generaleja. *Iustum Aequum Salutare*. II. 1–2. 37–44.
- HUNGLER József (1988): *Veszprém településtörténete*. Veszprém.
- KÓSA László (szerk.) (2003): *Magyar művelődéstörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. (2. jav. kiadás)
- KOVÁCS Máté (összeáll.) (1963): *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- MÉSZÁROS István (1981): *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Budapest.
- MÉSZÁROS István (1988): *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NAGY Péter Tibor (2012): Oktatás-történet, -szociológia. *Iskolakultúra*, Veszprém.
- NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (2004): *A pedagógia problémátörténete*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (1994): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- SOLYMOSI László (2012): *Oktatás a középkori Veszprémben*. *Studia Wesprimiensis*. XIV. I–II. 44–60.
- TÖLGYESI József (1996a): *A középkori veszprémi főiskola néhány kérdéséhez*. Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században. Felolvasóülések Veszprém történetéből 3. Veszprém, Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és Laczkó Dezső Múzeum, 99–110. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6.)
- TÖLGYESI 1996/2. József (1996b): Adalékok a XIII. századi veszprémi jogi főiskola történetéhez. *Veszprémi Szemle*, 1–2. 72–76.
- WESZELY Ödön (1929): *Az egyetem eszméje és típusai*. A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem ünnepi közgyűlésén, 1929. szept.22-én tartott rektori székfoglaló előadás. Budapest, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, Pécs.

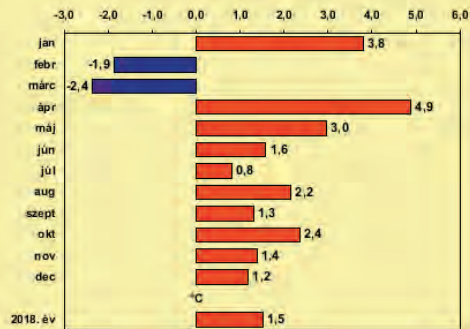
METEOGRAM – 2018 Veszprém-repülőtér

A meteorológiai mérések kezdete, 1860 óta, 2018 lett a legmelegebb év Veszprémben. Az évi középhőmérséklet $11,5^{\circ}\text{C}$ -nak adódott és ez $1,5^{\circ}\text{C}$ -kal haladja meg az ún. normál értéket

Az évi középhőmérsékletek eltérése a sokévi
(1981-2010) átlagtól, Veszprém-repülőtér

A havi középhőmérséklet eltérése a sokévi
átlagtól, Veszprém, 2018

Április országosan az 1901 óta jegyzett rangsorban a legmelegebbnek bizonyult, középhőmérséklete Veszprémben $15,2^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, ez $4,9^{\circ}\text{C}$ -fokkal magasabb, mint a sokévi átlag és egy fokkal előzi a korábbi rekorder 2009-es évet.

